

SROVNÁVÁNÍ KONCEPCÍ PŘEDŠKOLNÍ VÝCHOVY V EVROPĚ

Václav Kovářiček, Eva Šmelová

Abstrakt: Příspěvek pojednává o typických evropských koncepcích předškolní výchovy, jejich shodných a rozdílných aspektech v pojetí výchovy dítěte předškolního věku.

Klíčová slova: předškolní výchova, výchovné koncepce, dítě, předškolní věk, mateřská škola, dětská zahrádka, učitelka mateřské školy, rodina.

Abstract: The contribution deals with typical European pre-school education concepts and their identical and different aspects in conception of a pre-school child's education.

Keywords: pre-school education, education concepts, child, pre-school age, kindergarten, children's garden, kindergarten teacher, family.

ÚVOD

Srovnávací pedagogika sleduje vzdělávací systémy v kontextu historickém, ekonomickém, z pohledu společenských, kulturních a celé řady dalších faktorů.

V první části příspěvku porovnáváme některé názory na výchovu nejmenších, tří nejvlivnějších průkopníků předškolní výchovy v Evropě, a to J. A. Komenského, F. Fröbela a M. Montessoriové.

Ve druhé části příspěvku sledujeme, do jaké míry názvy předškolních institucí v Evropě byly ovlivněny pedagogickými koncepcemi uvedených osobností.

PEDAGOGICKÉ NÁZORY PRŮKOPNÍKŮ PŘEDŠKOLNÍ VÝCHOVY

Jan Amos KOMENSKÝ (1579–1670) rozpracoval pedagogické myšlení o předškolní výchově v rámci své filozoficko-pedagogické koncepce založené na stále celoživotní vzdělatelnosti člověka, s cílem k univerzální nápravě lidské společnosti.

Ve svých názorech týkajících se funkce předškolní výchovy navazuje Komenský na antické myslitele zdůrazňující důležitost začátku, kdy dochází k formování každé věci, která tak získává svůj vlastní charakter. V duchu svého náboženského vyznání a víry v posmrtný život chápe výchovu pro šťastný život na zemi jako přípravu k věčnému posmrtnému životu. Vytvořil první systém předškolní výchovy v dějinách pedagogického myšlení.

Fridrich FRÖBEL (1782–1852) patří k nejvýznamnějším pedagogům počátku 19. století. Ve svých pedagogických názorech vycházel z idealistického chápání světa na základě náboženských představ. V praxi předškolní výchovy se proslavil jako zakladatel Kindergarten (dětské zahrádky) a tvůrce didaktického materiálu pro děti předškolního věku tzv. „dárků“. Pro předškolní pedagogiku měl zásadní význam jeho pedagogický systém zaměřený na rozvoj celé osobnosti dítěte, a to pomocí vhodných činností.

Marie MONTESSORIOVÁ (1879–1952) patří k významným představitelkám reformě-pedagogického hnutí. Představitelé tohoto hnutí spojovala základní idea, a to snaha o vytvoření nové koncepce výchovy a odstranění pedagogiky v duchu herbartismu s jeho intelektualismem a receptivním charakterem. Vlastní pedagogický systém se snažila postavit na základě věd o člověku.

POJETÍ DÍTĚTE A DĚTSTVÍ

Komenský se domnívá, že to, co dítě prožije v dětství, se odráží následně do jeho dalšího života. Dětskou duši přirovnává k semeni, ve kterém je již obsažena celá rostlina. Soudí, že všechny děti bez rozdílu jsou vzdělavatelné. Vzdělaného člověka přirovnává k urostlému stromu, který nese ovoce. V prvním období klade největší důraz na kořeny stromu a šestileté dítě zde přirovnává „*k šípku zdárně vkořeněnému a již ratolístky rozumu a ctnosti rozkládajícímu.*“ (Bartušková aj. 1969, s. 14)

Fröbel vnímá dětství jako stav, který je odlišný od dospělosti, mající své specifické zvláštnosti a potřeby, v rámci něhož je třeba podporovat rozvoj osobnosti dítěte, a to po stránce tělesné i duševní. Je to období, ve kterém dítě čerpá ze společnosti, ale současně společnost obohacuje.

Montessoriová též odlišuje období dětství od dospělosti. Dětství vnímá jako období, kdy musí být dítě chráněno od škodlivého světa dospělých a rozvíjeno ve speciálně připraveném prostředí.

Všichni tři chápou dětství jako významné životní období, které má své specifické potřeby. Období, které je třeba chránit a vytvářet pro něj odpovídající podmínky.

VÝCHOVA A JEJÍ MÍSTO V PEDAGOGICKÉM SYSTÉMU PRŮKOPNÍKŮ PŘEDŠKOLNÍ VÝCHOVY

Předškolní výchova tvoří pevnou součást **Komenského** pedagogického systému. Ve včasné výchově vidí základ celoživotního vzdělávání. Důvody nezbytnosti výchovy spatřuje Komenský ve všeobecné nápravě společnosti a velké tvárnosti dětského věku.

Fröbel chápe předškolní výchovu jako základ a nezbytnou součást celého výchovného systému. Výchovný cíl spatřuje v přípravě člověka pro čistý, neporušený a dokonalý život. Vychází z předpokladu, že dítě, v němž tento ideál dříme, je schopno dobra. Z toho pramení jeho přesvědčení o možnosti výchovy. „*Dítě chce být vychovááno, proto je musíme vychovávat.*“ (Bartušková 1969, s. 38)

Montessoriová požaduje výchovu založenou na svobodě dítěte, bez níž není možná seberealizace, vývoj intelektu a rozvoj celé osobnosti dítěte. Ten může být zajištěn pouze tehdy, pokud má dítě vytvořeny podmínky pro vlastní vývoj, v souladu s jeho vnitřními zákony a potřebami.

Komenský předškolní výchovu pojímá jako výchovu v rodině. Fröbel a Montessoriová řeší otázky předškolní výchovy v podmínkách předškolních institucí. Všichni shodně předškolní výchovu hodnotí jako nezbytnou součást v životě každého jedince.

Dětství vnímají jako specifické období v životě člověka, které má vlastní potřeby a ty je třeba respektovat a uspokojovat. Komenský a Fröbel vidí dítě jako součást společenství, v němž žije. Montessoriová dítě od společnosti odděluje a prosazuje myšlenku vytvořit pro dítě speciální podmínky s minimálním vlivem dospělých.

Všichni tři pedagogové shodně zdůrazňují pojetí vývoje dítěte jako celé osobnosti, a to po stránce tělesné i duševní.

PROSTŘEDKY VÝCHOVY A ROZVOJE DÍTĚTE

Komenský a Fröbel považují za základní přirozenou činnost dítěte **hru**, jejímž prostřednictvím dochází k rozvoji všech stránek osobnosti dítěte. Montessoriová má značně odlišný názor na hru dítěte, neboť říká: „*Kdybych byla přesvědčena, že si děti mají hrát, poskytl bych jim, co k tomu potřebují, avšak já o tom přesvědčena nejsem.*“ (Bruceová 1996, s. 27) Domnívá se, že děti spíše hledají opravdový život, než hračky a hru. Základ rozvoje dítěte spatřuje v reálných úkolech. Všichni tři shodně kladou důraz na iniciativu dítěte, která vyplývá z jeho zájmu.

Při **výchově k sebekázni** Komenský klade důraz na příklad dospělých, rozhovory s dítětem, zdůrazňuje kontakty s vrstevníky. Fröbel považuje za významnou diskusi s vychovatelkou a ostatními dětmi. Pro Komenského i Fröbela je společenství významné pro další rozvoj sociálních vztahů a též sebeovládání dítěte.

Montessoriová k výchově sebekázně doporučuje „**izolaci**“, která dítěti umožní sledovat hru jiných dětí a zklidnit jeho mysl. Izolaci považuje za mnohem účinnější prostředek, než slovní domluvu vychovatele.

Všichni tři se shodují v tom, že důležitou roli v rozvoji sebekázně hrají dospělí, kteří by měli využívat a vytvářet vhodné výchovné situace.

DOSPĚLÝ A JEHO ROLE V ŽIVOTĚ DÍTĚTE

Komenský a Fröbel se v tom, jaké místo má zastávat dospělý v životě dítěte, značně názorově přibližují. Podle obou hraje nejdůležitější roli v životě dítěte matka. Dospělý člověk v pojetí obou je pro dítě partnerem, příkladem, zprostředkovatelem nového, poradcem.

Montessoriová spatřuje v dospělých (i v rodičích) ty, kteří ohrožují svobodu dítěte. Roli dospělého spatřuje pouze ve vytváření vhodného prostředí, v němž se dítě věnuje činnostem podle vlastního výběru. Z toho vyplývá známý Montessoriové požadavek dítěte na vychovatele: „*Pomoz mi, abych to udělal sám.*“

Současná pedagogická teorie i praxe stále čerpá z názorů výše uvedených osobností. Při tvorbě školního vzdělávacího programu musí pedagogové vycházet z konkrétních podmínek školy a znalosti dětí. Stejně jako naši průkopníci se musejí zamýšlet nad vlastním postojem ke svěřeným dětem, vhodnými výchovnými prostředky, uvědomovat si svoji roli ve vzdělávacím procesu. Dítě musí vnímat s jeho specifiky, zájmy i potřebami.

PEDAGOGICKÉ KONCEPCE A JEJICH ODRAZ V NÁZVECH PŘEDŠKOLNÍCH INSTITUCÍ

Vznikající předškolní instituce měly často odlišný název (opatrovna, útulek, asyl apod.), neboť zejména v počátcích jejich existence nebyl ještě ustálený. Jednalo se zejména o opatrovny, dětské zahrádky a mateřské školy.

Komenský byl první, kdo ve svém *Informatoriu školy mateřské* používá pojem **mateřská škola**. Mateřskou školou rozuměl výchovu a poučování dítěte v rodině, „v klínu mateřském“.

Fröbel se snažil najít odpovídající název pro tento stupeň vzdělávání, ale již v odlišném významu než tomu bylo u Komenského. Znal dobře jeho dílo, ve kterém Komenský používal přirovnání výchovy dětí s pěstováním květin a stromků. Názvem **dětská zahrádka (Kindergarten)** chtěl naznačit, že se jedná o místo plné něhy a lásky.

Montessoriová i jiní představitelé reformního hnutí poslání předškolní výchovy vnímali v širších dimenzích, a to v zajištění péče, výchově a prvopočátečním vzdělávání. Montessoriová prosazovala název **casa dei bambiny, dům dětí**.

Následující tabulka ukazuje, do jaké míry názvy evropských předškolních institucí korespondují s pojmy, které ve svých koncepcích zaváděl Komenský, Fröbel nebo Montessoriová, tj. mateřská škola, Kindergarten, casa dei bambiny.

Název země	Typy předškolních zařízení	v překladu
Rakousko	- Kindergarten - Kindergrupe - Vorschulstufe	- dětská zahrádka - dětské kroužky - předprimární stupeň (pro děti s odkladem školní docházky)
Finsko	- päiväkoti/daghem - perhepäivähoito/familjedagvar - avoin päiväkoti/öppen förskola - peruskoulu/grundskola	- střediska denní péče - rodinná denní péče - otevřená předškolní centra - předškolní třída
Švédsko	- daghem - deltidsgupper - öppen förskola	- střediska denní péče - polodenní skupiny - otevřená předškolní střediska *termín förskola se používá pro označení služeb denní péče
Německo	- Kindergarten - Schulkindergarten - Vorklassen	- dětská zahrádka - cvičná dětská zahrádka (pro děti s odkladem školní docházky) - předškolní třídy při primárních školách, určené pro 5leté děti

Řecko	- nypiagogeia	- mateřská škola
Francie	- école maternelle	- mateřská škola
Itálie	- scuola materna	- škola mateřská
Anglie a Wales	- nursery school, kindergarten - nursery class	- mateřská škola - předškolní třída
Česká republika	- mateřská škola	- mateřská škola
Španělsko	- escuela de parvulos	- mateřská škola
Irsko	- infant department	- dětská oddělení *v Irsku neexistuje celostátní systém předškolních zařízení
Dánsko	- bornahaver - bornehaveklasser	- mateřská škola - předškolní třída
Švýcarsko kanton Tessin kanton Zürich	- casa dei bambiny - Kindergarten	- dům dětí - dětská zahrádka

*Překlady názvů předškolních zařízení jsou v odborné literatuře, ale i slovnících, uváděny mnohdy nejednotně.

Z uvedeného výčtu předškolních institucí je zřejmá značná rozdílnost a to jak typově, tak v názvech. K nejrozšířenějším řadíme **mateřské školy** jako samostatné vzdělávací instituce a **třídy mateřských škol** (předškolní třídy).

Pokud se podíváme na názvy předškolních institucí, vidíme, že v mnoha zemích jsou předškolní instituce nazývány jako mateřské nebo dětské školy. S dětskými zahrádkami se setkáváme zejména v německy mluvících zemích, kde pedagogická koncepce Fröbela sehrála v rozvoji předškolní výchovy významnou roli. S názvem casa dei bambiny jsme se setkali pouze ve Švýcarsku.

Neznamená to ale, že pedagogika Montessoriové významně nezasahuje do praxe předškolních zařízení. Pedagogická koncepce Montessoriové dosáhla mezinárodního rozšíření zejména v Německu a Nizozemí. Také u nás existují mateřské školy, které prvky této pedagogiky využívají.

Důvod, proč název casa dei bambiny se tolik nevžil, můžeme spatřovat spíše v tom, že na počátku 20. století již názvy předškolních institucí byly v jednotlivých zemích ustálené.

Název předškolní instituce můžeme v některých případech spojovat s tradicemi, z nichž v dané zemi vycházejí, např. v České republice se jedná o souvislost s Komenským, v Německu a Rakousku s pedagogickou koncepcí Fröbela. Uvedenou skutečnost, ale nelze považovat vždy za platnou pro každou zemi.

LITERATURA

1. BARTUŠKOVÁ, M. aj. *Pedagogika předškolního věku*. Praha: SPN, 1969.
2. BRUCEOVÁ, T. *Předškolní výchova. Deset principů moderní pedagogiky a jejich aplikace v praxi*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-068-5.
3. PRŮCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-584-9.
4. ŠMELOVÁ, E. *Mateřská škola - Teorie a praxe*. Olomouc: UP, 2004. ISBN 80-244-0945-8.
5. *L'ÉDUCATION DANS LE MONDE II. L'enseignement du premier degré*. UNESCO, 1960.
5. *Předškolní výchova a primární vzdělávání v zemích EU*. Praha: ÚIV, 1996. ISBN 80-211-0237-3.

Kontakt

Prof. PhDr. Václav Kovářiček, CSc.

PhDr. Eva Šmelová, Ph.D., e-mail: smelovaeva@seznam.cz

Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Žitkovo nám. 5, 771 40 Olomouc